

УДК 339.139.63.07

*Єфимчук В. М.,
Непомняща Т. С.¹*

НАПРЯМКИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ НАРОЩУВАННЯ ОБСЯГІВ ВИРОБНИЦТВА І СПОЖИВАННЯ МОЛОКА

Проаналізована динаміка зміни поголів'я корів в Україні, обсяги виробництва та споживання молока. Узагальнено вітчизняні і світові тенденції ринку цього виду продукції. Запропоновані напрямки нарощування обсягів виробництва і споживання молочної продукції та динамічного розвитку бізнесу молочної галузі.

***Ключові слова:** молочна галузь, виробництво і споживання молочної продукції, технологія годівлі, поголів'я.*

ВСТУП

Забезпечення стійкого зростання та ефективності економіки України та її інтеграції у світове співтовариство можна досягти за умови активізації діяльності підприємств промисловості і розвитку аграрного сектору.

Галузь тваринництва є однією з провідних в аграрному секторі України, оскільки на неї припадає вагома частина вартості сільськогосподарської продукції. Досвід свідчить про те, що ця важлива галузь спроможна ефективно функціонувати лише в нерозривній єдності з розвиненим рослинництвом, яке є основним постачальником кормів.

Важливим резервом збільшення виробництва продукції є молочна галузь, за допомогою якої можна швидкими темпами наростити виробництво високоякісної продукції.

На ефективність виробництва молока впливає багато чинників, основними з яких є: забезпечення тварин якісними кормами відповідного асортименту; дотримання технології годівлі та утримання, методу розведення; забезпечення кадрами і організація виробництва та достатнього рівня закупівельних цін на основні енергоносії, зернофураж і продукцію тощо.

Аналіз останніх публікацій авторів з проблем розвитку молочної галузі в Україні показує [1–7], що існує багато проблем, які залишаються невирішеними щодо нарощування обсягів виробництва і споживання молока як на рівні сільськогосподарських підприємств, так і на рівні сектору домогосподарств.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета дослідження полягає в розробці напрямів нарощування обсягів виробництва та споживання молочної продукції в Україні, що

¹ Рецензент – Ткаченко Н. В., д. е. н., доцент

сприятиме забезпеченню сталого економічного розвитку національної економіки.

Для досягнення поставленої мети в статті вирішувались наступні завдання: провести аналіз обсягів виробництва молочної галузі та обсягів споживання молока населенням України; надати пропозиції щодо стимулювання та державної підтримки діяльності сільськогосподарських підприємств і господарств населення, які виробляють молоко та молочну продукцію.

Основним джерелом інформації при проведенні наукового дослідження були статистичні дані Держкомстату України, матеріали науково-практичних конференцій і періодичних видань.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

В останні роки чисельність поголів'я великої рогатої худоби, зокрема корів, стрімко скорочується (табл. 1). Падіння поголів'я корів спостерігалось в Україні у роки незалежності, і до 2010 року в порівнянні з 1990 р. воно знизилось у 10,5 разів.

Спочатку велику рогату худобу вирізали на експорт (був великий попит на яловичину в країнах Близького Сходу); потім чисельність корів скорочувалась від того, що утримувати їх ставало не вигідно (утримання корови обходиться в 10–15 тис. грн на рік). У 2012 р. основною причиною забою тварин є зниження закупівельних цін на молоко. Поштовхом до зниження закупівельних цін слугувала «сирна війна» з Росією, і заготівельники використали цю ситуацію.

Таблиця 1

Поголів'я великої рогатої худоби і корів за категоріями господарств на кінець року, тис. голів*

Показники	1990 р.	1995 р.	2000 р.	2005 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Сільськогосподарські підприємства								
Велика рогата худоба	21083	13701	5037	2492	1927	1720	1627	1526
у т. ч. корови	6192	4595	1851	866	679	624	605	589
Господарства населення								
Велика рогата худоба	3540	3856	4386	4022	3564	3359	3200	2968
у т. ч. корови	2187	2936	3197	2769	2417	2232	2132	2042

*Держкомстат: Сільське господарство України. Статистичний збірник. – К., 2010. – С. 114.

Основну кількість корів утримує населення (приватний сектор). У 2010 році господарства населення утримували 77,6 % усіх корів, а сільськогосподарські підприємства – 22,4 % від загального поголів'я (табл. 2).

Таблиця 2

Структура поголів'я великої рогатої худоби і корів за категоріями господарств на кінець року, %*

Показники	1990 р.	1995 р.	2000 р.	2005 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Сільськогосподарські підприємства								
Велика рогата худоба:	85,6	78,0	53,5	38,3	35,1	33,9	33,7	34,0
у т. ч. корови	73,9	61,0	37,3	23,8	21,9	21,9	22,1	22,4
Господарства населення								
Велика рогата худоба:	14,4	22,0	46,5	61,7	64,9	66,1	66,3	66,0
у т. ч. корови	26,1	39,0	62,7	76,2	78,1	78,1	77,9	77,6

*Держкомстат: Сільське господарство України. Статистичний збірник. – К., 2010. – С. 114.

Виробництво молока в 2010 р. становило 11,2 млн т (табл. 3), у тому числі сільськогосподарські підприємства виробили 2217 тис. тонн (19,7 %), а господарства населення – 9032 тис. тонн (80,3 %) від загального обсягу виробництва (табл. 4). Це самий низький показник з виробництва молока за останні 55 років.

Таблиця 3

Обсяги виробництва молока за категоріями господарств, тис. тонн*

Показники	1990 р.	1995 р.	2000 р.	2005 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Сільськогосподарські підприємства								
Молоко	18634	9443	3669	2583	2178	2090	2236	2217
Господарства населення								
Молоко	5874	7831	8989	11132	10084	9617	9374	9032

*Держкомстат: Сільське господарство України. Статистичний збірник. – К., 2010. – С. 115.

Таблиця 4

Структура виробництва молока за категоріями, %*

Показники	1990 р.	1995 р.	2000 р.	2005 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Сільськогосподарські підприємства								
Молоко	76,0	54,7	29,0	18,8	17,8	17,8	19,3	19,7
Господарства населення								
Молоко	24,0	45,3	71,0	81,2	82,2	82,2	80,7	80,3

*Держкомстат: Сільське господарство України. Статистичний збірник. – К., 2010. – С. 115.

У 2011 р. ситуація не покращилася, і за підсумками 2011 р. очікується зниження обсягів виробництва ще на 3–4 % [2, с. 1].

З 1990 року в 4,6 рази скоротились площі під кормовими культурами (з 12 до 2,6 млн га), зменшується поголів'я і «ремонтного молодняка». Лише за 2010 р. поголів'я молодняка скоротилось на 30 %.

Зменшуються загальні обсяги виробництва молока і виробництво молока на одну особу населення (табл. 5).

Таблиця 5

Виробництво молока всіма категоріями господарств*

Рік	Виробництво молока	
	всього, тис. тонн	на одну особу, кг
1990	24508	472,3
1995	17274	335,3
2000	12658	257,4
2005	13714	291,1
2007	12262	263,6
2008	11761	254,3
2009	11610	252,1
2010	11249	245,2

*Держкомстат: Сільське господарство України. Статистичний збірник. – К., 2010. – С. 124.

Рівень підтримки молочної галузі в 2011 р. державою практично не проводився (в 2010 р. він становив 14 % від ціни молока (близько 400 грн на одну тонну).

Проте в структурі виробництва молока намітилися і позитивні тенденції (поки що практично непомітні). Зараз поголів'я корів скорочують більш швидкими темпами господарства населення, які виробляють молоко низької якості, а великі сільськогосподарські підприємства – продукцію кращої якості відносно значними партіями: екстра, вищого і першого сорту.

За останні роки, незважаючи на кризу, в цих господарствах зросла продуктивність молочного стада. У середньому приріст становив 366 літрів на рік. При цьому лідерами є малі (до 50 голів) і великі (понад 700 голів) господарства. Надої на корову у інших господарствах за цей час збільшилися на 507 літрів (до 5365 л) на рік.

Водночас середні господарства (від 50 до 300 корів) стали аутсайдерами галузі. У них надої зросли на 138 літрів на рік, а продуктивність становила 2197 літрів [3, с. 6].

На сьогодні молочна галузь переживає подальший розвиток за рахунок підвищення продуктивності, і він може тривати найближчими роками, якщо не змінюватиметься механізм підтримки. Адже надої на корову в країнах ЄС у середньому становлять 8 тис. літрів на рік, у США – 12 тис. л, в Україні в 2010 році – 2332 л, в Черкаській області – 5037 літрів [3, с. 6].

Тоді українські виробники можуть, як мінімум, подвоїти обсяги виробництва молока, не збільшуючи чисельності поголів'я. Великі резерви для підвищення продуктивності мають і середні за розмірами підприємства. Це, в основному, колишні колгоспи, тоді як невеликі господарства – фермери-приватники, а великі – сучасні комерційні підприємства.

Соціологічні дослідження показали, що керівники молочних підприємств позитивно ставляться до механізму дотаювання галузі. 95 % керівників підприємств готові у найближчі місяці провести модернізацію виробництва: побудувати або відремонтувати корівники – 35 %; купити (орендувати) доїльні апарати – 31 %; холодильні установки – 24 %; збільшити поголів'я племінних корів – 31 %. При цьому 77 % респондентів переконані, що обсяг виробництва молока можна підвищити без збільшення поголів'я. Зокрема, шляхом поліпшення якості стада (селекційних заходів – 17 %), кормової бази – 39 % [3, с. 6].

Основний обсяг молока переробні підприємства отримують від великотоварних сільськогосподарських виробників, більше 50 % його надходить на переробку від аграрних підприємств, і воно відповідає європейським нормам [4, с. 13].

Переробні підприємства готові допомогти великим товаровиробникам молока: забезпечити їм компенсацію процентної ставки по кредитах, допомогти з налагоджуванням технології виробництва, а селяни з приватних дворів на таку допомогу розраховувати не можуть. Селяни неспроможні закупити спеціальне обладнання (доїльний апарат коштує мінімум 1 тис. доларів), яке дозволило б відмовитися від ручного доїння і підвищити якість молока та продавати його за вищою ціною.

За інформацією консалтингового агентства Agriculture, ринок сирого молока в країнах ЄС (особливо в Східній Європі) зазнає кризи перевиробництва: за 1-й квартал 2012 року він виріс майже на 9 % в порівнянні з аналогічним періодом 2011 р. [5].

В Україні ситуація аналогічна: за перший квартал 2012 року переробка сирого молока збільшилась на 4 %: корпоративний сектор показав приріст 19 %, але в приватних господарствах обсяги зменшилися на 7,6 %. Тому на сьогодні дефіциту молока в країні немає. Є інший «дефіцит» – купівельна спроможність населення практично не зростає. З іншого боку – зростає асортимент продукції за обмеженої купівельної спроможності населення.

За 2010 рік один українець споживав 206 літрів молока, що становить 55 % до рівня 1990 року, житель Черкаської області – 221 літр (65 % до рівня 1990 р.) (табл. 6).

Таблиця 6

Споживання молока та молочних продуктів (на одну особу за рік в кг)*

Регіони	1990 р.	1995 р.	2000 р.	2005 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Україна	373,2	243,6	199,1	225,6	224,6	213,8	212,4	206,4
АРК	330,3	172,3	141,6	161,4	189,5	181,2	181,5	181,0
Вінницька	323,0	224,3	195,3	232,9	227,8	219,1	220,0	216,0
Волинська	409,0	283,2	264,4	268,8	263,2	255,4	247,8	240,1
Дніпропетровська	366,2	223,5	167,1	193,7	200,9	187,5	182,2	178,9
Донецька	374,9	170,6	157,3	196,1	200,8	192,8	183,9	178,2
Житомирська	434,4	322,8	260,3	282,9	265,7	250,7	243,9	243,1
Закарпатська	323,4	247,2	242,4	259,4	266,6	248,7	242,3	236,6
Запорізька	370,9	209,5	163,8	189,3	185,3	180,6	176,3	176,5
Івано-Франківська	359,2	311,6	295,0	302,7	288,8	268,1	270,2	264,7
Київська	445,3	257,6	201,5	208,5	215,7	203,0	207,5	196,3
Кіровоградська	334,4	201,5	209,4	228,3	219,5	210,8	212,9	202,9
Луганська	381,6	207,4	121,9	168,7	175,3	175,5	177,5	173,6
Львівська	378,9	284,6	264,8	258,3	250,5	233,9	218,2	210,5
Миколаївська	356,2	279,7	190,4	244,0	252,0	234,1	234,8	219,7
Одеська	356,4	191,6	164,0	213,9	204,3	192,2	192,0	185,0
Полтавська	374,3	286,5	221,0	245,5	145,8	227,1	232,9	219,7
Рівненська	398,8	339,1	239,4	271,5	260,6	252,5	250,7	246,5
Сумська	360,7	284,8	217,1	221,2	220,1	212,7	220,6	216,1
Тернопільська	373,8	340,8	288,2	278,1	263,7	249,8	248,8	237,2
Харківська	377,5	213,9	168,7	217,6	212,6	206,5	219,7	216,8
Херсонська	322,8	247,9	200,8	216,6	200,8	194,4	192,3	186,5
Хмельницька	356,4	296,8	268,6	282,9	276,7	258,9	249,5	242,1
Черкаська	342,1	259,0	216,3	248,4	236,4	228,0	227,2	221,2
Чернівецька	382,	290,8	254,8	263,0	267,6	255,3	249,7	242,2
Чернігівська	396,0	339,0	280,4	285,0	260,1	251,9	251,4	251,7

*Держкомстат: Сільське господарство України. Статистичний збірник. – К., 2010. – С. 327.

Найбільше молока споживає населення тих регіонів, в яких у приватному секторі утримується значна кількість корів, і велика питома вага сільського населення: Івано-Франківська, Чернігівська, Рівненська, Хмельницька, Волинська, Житомирська та інші області.

Ситуація з надлишками сировини вплинула на закупівельну ціну молока – вона знизилась на 6-7%. За станом на кінець квітня 2012 року, один літр з базовою жирністю молока переробні підприємства приймали у приватних домогосподарств за 2,18 грн, а у корпоративного сектора, питома вага якого постійно зростає, – за 3,29 грн [6, с. 11]. Тому поява більш жорсткої конкуренції між постачальниками молока, а також зменшення попиту на сировину від домогосподарств, молоко яких, як стверджують експерти,

поступається за якістю сільськогосподарським підприємствам (табл. 7), негативно впливає на розвиток і збільшення поголів'я корів у секторі домогосподарств.

Таблиця 7

Постачання молока сільськогосподарськими підприємствами і домогосподарствами в 1-му кварталі 2012 р.*

Сорт молока	Сільськогосподарські підприємства (509,7 тис. т), %	Домогосподарства (361,4 тис. т), %
Екстра-клас	5,4	-
Вищий сорт	33,9	0,7
Перший сорт	56,5	18,7
Другий сорт	4	75,8
Безсортове	-	4,8

*Джерело: ААА Consulting Agency

Ціни на молочну продукцію в країні в значній мірі залежать від державного регулювання, а цей фактор – непередбачуваний. Зараз об'єктивних причин для подорожчання молочної продукції немає – затрати на виготовлення одиниці молочної продукції знижуються, розвивається роздрібна торгівля, витрати на дистрибуцію і доставку зростати не повинні [6, с. 11], за умови, що не зростатимуть ціни на бензин та електроенергію.

Зараз частина світових молокопереробних компаній направляють свої зусилля на впровадження виробництва пакетованої продукції в країнах, що розвиваються, і де проживає близько 2,7 млрд населення з середніми доходами 2–8 доларів на день. Це якраз та категорія покупців, яка з часом стане одним із найбільш значних джерел покриття попиту.

Світовий ринок рідких молочних продуктів, за прогнозами спеціалістів, буде розвиватися за рахунок країн Азії, Африки, Латинської Америки, в той час як Європа буде споживати їх на тому ж рівні або навіть менше. Пояснюються такі прогнози просто: ринки економічно розвинених країн рухаються повільно, а країн, що розвиваються, – більш швидкими темпами.

За результатами щорічного звіту «Індекс ринку молочних продуктів», споживання молока в останніх зростає майже на 8 млрд літрів: з 72,5 млрд літрів в 2011 р. до 80 млрд літрів у 2014 р. У таких країнах, як Індія, Пакистан, Китай, Бразилія, Індонезія, Кенія та ін. починають будувати молокопереробні підприємства і поширювати мережу збуту пакетованої продукції, популяризуючи серед населення її переваги, перш за все з точки зору безпеки і користі.

Так, найбільш популярним сегментом як в Україні, так і у світі стає ультрапастеризоване молоко, процес термічної обробки якого

передбачає чотири секунди нагрівання до 140 °С і таке швидке охолодження, що дозволяє зберегти всі його корисні властивості.

Ультрапастеризація як технологія обробки молока ще в 1989 р. була визнана Американським інститутом харчової промисловості «найважливішим винаходом у харчовій промисловості» [7, с. 14]. Сьогодні ця технологія дуже популярна в Європі, зокрема в Німеччині, Бельгії, Іспанії. В цих країнах ультрапастеризоване молоко становить майже 90 % загального обсягу споживання.

В Україні ультрапастеризоване молоко поки що виробляють декілька підприємств: «Люстдорф», «Вімм-Білл-Данн», «Юнімілк», «Лакталіс», Донецький міський молочний завод № 2, Балтський молочноконсервний комбінат дитячого харчування і Куп'янський молочноконсервний комбінат [7, с. 14].

У 2009 р. обсяги збуту такого молока становили 114,1 млн тонн, а в 2012 р. можна очікувати 129,8 млн тонн. Разом з тим постачальники пакетованої молочної продукції в своїх оптимістичних прогнозах планують до 2014 р. збалансувати співвідношення молока пакетованого і «на розлив».

Вітчизняний молочний ринок, враховуючи те, що Україна займає одне із останніх місць серед країн Європи за обсягами споживання молочної продукції, можна віднести скоріше до категорії країн, що розвиваються. В 2011 р. українці споживали молочної продукції менше на 3 %, разом з тим продажі пакетованого молока зросли на 2,4 % і становили 29 %, інше – «на розлив» від приватних домогосподарств, яке користується довірою покупців.

ВИСНОВКИ

1. В Україні сформувався клас підприємців-аграріїв, здатних нарощувати обсяги виробництва молока і динамічно розвивати свій бізнес. Вони роблять ставку на інтенсивне виробництво, передусім підвищення продуктивності молочного стада, і вже досягли певних результатів. Саме вони визначають майбутнє розвитку молочної галузі. Завдання держави – підтримати і прискорити цей розвиток шляхом ефективною діючою системою дотацій.

2. Покращити ситуацію в молочному скотарстві можна лише спільними зусиллями самих селян і влади. Селяни повинні об'єднатися в кооперативи разом з переробними підприємствами. Це дозволить оснастити ферми всім необхідним, в першу чергу доїльними установками, і в підсумку створить кращі умови для праці і можливість заробляти кошти селянам.

3. Держава зобов'язана відрегулювати ринок землі, забезпечити власників корів випасами із розрахунку не менше 1–1,5 га на корову, відродити вирощування кормових культур (їх посіви за 20 років скоротились в 4,6 рази), стимулювати платоспроможний попит на молоко в роздрібній торгівлі.

4. З метою стимулювання обсягів виробництва молока державі необхідно продовжувати політику підтримки середньо- і дрібнотоварного виробництва. З першого червня 2012 р. розпочались бюджетні виплати селянам, які утримають велику рогату худобу і, зокрема, молодняк. Але сума виплат незначна – становить в межах 250–1000 грн за одну голову тварин, а процедура компенсації складна, довготривала і тому механізм підтримки потребує спрощення і удосконалення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Сільське господарство України : статистичний збірник. – К. : ДП «Інформаційно-видавничий центр Держкомстату України», 2010. – С. 114, 115, 121, 124, 327.
2. Аргументы и факты в Украине. – 2011. – № 25. – С. 1.
3. Іваненко Д. Чисельність і продуктивність – критерії неспівставні / Д. Іваненко // Урядовий кур'єр. – 2010. – № 219. – С. 6.
4. Голланде С. Буреновские бабушки / С. Долланде // Аргументы и факты в Украине. – 2012. – № 22. – С. 13.
5. http://dt.ua/ECONOMICS/moloko_e_spozhivachi_rozshukuyutsya-103497/html.
6. Посудевская В. Молоко – есть, потребители разыскиваются / В. Посудевская // Зеркало недели. – 2012. – № 21. – С. 11.
7. Путь молока к ультракачеству // Зеркало недели. – 2008. – № 42. – С. 14.

Дата надходження до редакції – 20.06.2012 р.